

Ühildumisnüansse: üks rinnastuses

Sirje Mäearu

Artiklis tuleb juttu hulka väljendavate (eeskätt sõna üks sisaldavate) ühendite rinnastamisel¹ tekkivatest ühildumisprobleemidest.

Viis meetrit, üks kraad

Osas hulka väljendavates ühendites järgneb põhiarvsõnale (sõnadena nt *kaks, kümme*, numbritena nt *2, 10, 0,5*) moodsõna. Selleks võib olla mõõtühikut (nt mahtu, massi, pikkust, aega) märkiv sõna või mõõtühiku aset täitev sõna, nt *lusikatäis, lehekülg* – sõnad, mida saab loendada, mõõta. Nimetavas käändes põhiarvsõna määrab oma laiendi osastava vormi: *viis meetrit, kolmteist kilogrammi*. Teiste käänete korral on arv- ja nimisõna vahel ühildumisseos – laiend ühildub põhjaga, st hulgasõna ja laiend on samas käändes: *viiele meetrile, kolmeteistkümnest kilogrammist*. Tegu on hulgafrasiga.

Põhiarvsõnade hulgest eristub *üks*, mille laiend on nimetavas: *üks minut* (vrd *neli minutit*), sooja on *üks kraad, 1%* [üks protsent]. Ka teistes käänetes käitub *üks* nimisõna ühilduva täiendina: *ühele minutile, ühest kraadist*. Üks-tarindi puhul on tegu nimisõnafrasiga (põhjaks on nimisõna, laiendiks arvsõna). Lihtsuse mõttes nimetatakse ka seda siin hulgafrasiks.

Kui *üks* on mitmesõnalise arvsõnaühendi viimane sõna, on ühendi laiend osastavas: *kakskümmend üks meetrit* (vrd *üks meeter*), *51 grammi*. Samamoodi on kümnendmurdude puhul: *32,1 kraadi* [kolmkümmend kaks koma üks kraadi]², *0,1 m* [null koma üks

¹ Rinnastus on süntaktiliselt võrdväärsete moodustajate (sõnade, sõnaühendite või osalause) vaheline seos, mida vormistavad peamiselt sidesõnad.

² Keelenõuandesse on tulnud küsimusi kümnendmurdude lugemise kohta. Nt kas *0,0356* lugeda üksikute numbrite jadana: *null koma null kolm viis kuus*,

meetrit; saab öelda muidugi ka lihtsamalt – *10 cm*], *0,0031 kg* [null koma null null kolmkümnend üks kilogrammi, lihtsamalt *3,1 g*], *0,1%* [null koma üks protsenti] lepingu tasu summast.

Hulgafraasi ees võib olla laiend, arvsõnale järgneva laiendi kääne sellest ei muutu: *pluss* üks kraad, *miinus* 0,8 [null koma kaheksa] kraadi, *kuni* kuus eurot, *kuni* 10° sooja, *ligikaudu* 0,1 [null koma üks] meetrit, *kuni* üks aasta pensionikindlustusstaazi.

Üks (aasta) kuni viis aastat, pool (aastat) kuni üks aasta

Hulgafraaside rinnastamisel pole probleemi, kui tarindis esinevad eri mõõdusõnad: *üks tund kuni üks ööpäev*, *üks kuu kuni pool aastat*, *üks sentimeeter kuni viis mikronit*, *45 sentimeetrit kuni üks meeter*, *50 senti kuni üks euro*, *1 ml kuni 2 l*.

Ühe ja sama mõõdusõnaga hulgafraaside rinnastamisel saab rakendada väljajattu ehk rinnastamisel ei pruugi korrata rindliikmete kokkulangevaid komponente. Rinnastuses on väljajattu (ehk ellipsit) võimalik üldjuhul kasutada siis, kui ärajäetav liige langeb vormilt kokku allesjääva liikmega: *viis (minutit) või kümme minutit*, sooja tuleb *kolm (kraadi) kuni viis kraadi*, *4–5 m* [neli (meetrit) kuni viis meetrit].

Erandina ei ole peetud ärajäetava ja allesjääva liikme vormilist kokkulangevust oluliseks sihitisliku rindtarindi puhul, nt „Liikmesriigid määravad ühe (*riigiasutuse*) või mitu *riigiasutust*, mis täidavad määruses sätestatud ülesandeid“³ (näites on teiseks hulgasõnaks asesõna *mitu*). Samasuguste tarindite kohta (lausese ka muu lause-

---

sadade, kümnete ja ühelistena: *null koma null kolmsada viiskümmend kuus* või *murdarvsõnade abil: 356 kümnetuhandikku*. Matemaatika koolikäsitlustes on näha teist varianti: *null koma null kolmsada viiskümmend kuus*. Vt nt **R. Veelmaa, E. Värvi, I. Madison, M. Maila**, Matemaatika tööraamat 6. klassile, II osa, 2013, lk 104.

³ **M. Erelt, T. Erelt, K. Ross**, Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007, lk 519. <http://www.eki.ee/books/ekk09>; 2020. a trükist puudub.

liikmena kui sihitisena) on tulnud ka keelenõuandele küsimusi. Keelenõuandjad on võimalikuks pidanud erandlikku väljajätu: *üks või mitu sätet, üks või kaks last*. Soovi korral võib ellipsit vältida: *üks laps või mitu last*.

Ka analoogse *kuni*-tarindi korral saab erandlikku väljajätu rakendada arvuvahemikus, kus *üks* esineb rindtarindi esimeses liikmes ja rindliikmeid ühendab sidesõna *kuni* (või asendab seda mõttekriips): *üks kuni 24 kuud, üks kuni viis aastat, üks kuni kuus millisiivertit*, õhutemperatuur on *miinus üks kuni pluss kolm kraadi*, öösel puhub lõuna- ja kagutuul *üks kuni kuus meetrit sekundis*. Selline erandlik väljajätt võimaldab ökonoomsust rohkemgi (nt kui laiendil on täiendeid, mida omakorda saab ära jätta): *üks kuni kaks 8 mg tabletti*, vrd *üks 8 mg tablett kuni kaks 8 mg tabletti*.

Kõhklusi ja küsimusi on tekitanud juhud, kus *üks* sisaldub teises liikmes: kas *ühe* laiend jääb nimetavasse või asendatakse esimese rindliikme laiendi järgi osastavaga? Nt *0,5–1 tundi* (pro *1 tund*), *pool kuni üks aastat* (pro *üks aasta*).

Nagu juhul *üks kuni viis aastat* jäetakse muutmata teise liikme allesjääva laiendi käänne, võiks samamoodi toimida ka juhul, kui teises liikmes on *üks*: *kolmveerand kuni üks tund, pool kuni üks lehekülg, 0,5–1 m* [null koma viis (meetrit) kuni üks meeter], *0,9 kuni 1 protsent, pool või üks teelusikatäis, umbes pool kuni üks miljon uut viirust*; õhutemperatuur on öösel *0 kuni –5*, päeval *–1 kuni +1 kraad*. Sellist väljajätu esineb eesti keeles juba nt 1930ndatel: Teie võiksite oma põrsale anda toidu hulka rauawitriooli lahusena – *0,5–1 gramm* päewa kohta⁴.

Ühest (aastast) kuni viie aastani

Vahemiku puhul saab rakendada ka seestütleva + rajava käände⁵ malli: *kahest aastast kuni kümne aastani*. Kuupäevavahemiku (järg-arvuvahemiku) märkimisel on peetud võimalikuks esimesest fraasist

⁴ Virumaa 3. V 1939.

⁵ Täiend on rajavas käändes põhisõna korral omastavas.

ajähik ära jätta, ehkki teises fraasis on see vormilt hoopis teises käändes: üritus toimub 5.–10. *maini* [viieandast (maist) kuni küm-nenda maini]⁶. Samamoodi saaks toimida põhjarvuhemiku korral: *kahest kuni nelja nädalani, miinus ühest kuni pluss kahe kraadini, poo-lest kuni ühe liitrini, 1–12 aastani.*

Kokkuvõtteks

Vahemikku märkivate rindliikmete puhul pole oluline arvestada ärajätava ja allesjääva laiendi vormilist kokkulangevust, st esimese liikme laiendi saab välja jätta ka juhul, kui laiendid on erinevas käändes. Allesjääva laiendi kääned väljajätu korral ei muudeta: *miin-us üks kuni pluss kolm kraadi, miinus kolm kuni pluss üks kraad, miinus ühest kuni pluss kolme kraadini, miinus kolmest kuni pluss ühe kraadini.* Mõlemat esitatud varianti väljendab numbrite ja sümboli-tega kirjutatult $-1...+3^0$, $-3...+1^0$.

Kui soovitakse erandlikku väljajätu vältida, tuleks esimese liikme laiend välja kirjutada: *miinus üks kraad kuni pluss kolm kraadi, miinus kolm kraadi kuni pluss üks kraad, 0,25 protsenti kuni 1 protsent; miinus ühest kraadist kuni pluss kolme kraadini, miinus kolmest kraadist kuni pluss ühe kraadini.*

---

⁶ Vt analoogset näidet M. Erelt, Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts, 2019, lk 61.